

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

5 СОН, 3 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 5, ВЫПУСК 3

LAWYER HERALD

VOLUME 5, ISSUE 3

TOSHKENT-2023

Мундарижа

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. ТУРҒУНОВ Мурод Турсунбоевич

АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ДАВЛАТ БОШЛИҒИ ХИСЛАТЛАРИ

ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ 8

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

2. ҲОТАМОВ Ҳомид Сулаймонович

СЕНАТ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА
ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....15

3. АДИЛКАРИЕВА Феруза Ходжимуратовна

КОНСТИТУЦИЯВИЙ СУД ҲАМДА ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ

НАЗОРАТИНИНГ ЎЗARO НИСБАТИ ҲАМДА МУТАНОСИБЛИГИ.....22

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

4. ТОШҚУЛОВ Жўрабой Ўринбоевич, МУҲАММАДЖОНОВ Жасурбек Жаҳонгир ўғли
ИСЛОМ ҲУҚУҚИ БЎЙИЧА ФУҚАРОЛАРНИНГ ТАДБИРКОРЛИК БИЛАН ШУҒУЛЛАНИШ
ҲУҚУҚИНИНГ КАФОЛАТЛАРИ29

5. УЛУГБЕКОВ Баходир Абдасович

ШАЪН, ҚАДР-ҚИММАТ ВА ИШЧАНЛИК ОБРЎСИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ

ТАБИАТИ ВА ШАРТЛАРИ42

6. YUSUPOV Sardor

ROBOTICS LEGAL CIVIL REGULATION IN UZBEKISTAN: PIONEERING A PATH FOR THE

FUTURE.....50

7. БАРЫШНИКОВА Линиза Наильевна

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В ОБЛАСТИ ФИЗКУЛЬТУРЫ И СПОРТА В

РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ58

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

8. ZULFUQOROV Abduvaxob Abdumalik o'g'li

МАТО IZLARINI ANIQLASH, QAYD ETISH, OLISH VA TAVSIFLASH.....67

9. ABDULLAEV Rustam Kaxramanovich

SUD EKSPERTIZA TADQIQOTI USLUBLARI TIZIMIDA EKSPERIMENTNING O'RNI.....75

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. USMANOVA Surayo Bultakovna

XIZMATLAR SAVDOSI BO'YICHA BOSH KELISHUVIDA TURIZM:

SHARTNOMAVIY-HUQUQIY Tahlil.....81

11. АЛМОСОВА Шаҳноза Собировна

ЖСТНИНГ “МИЛЛИЙ РЕЖИМ” ТАМОЙИЛИ ВА УНИ ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИГА

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ89

12. ШАРАПОВ Шухрат Шокирович

ТАЪЛИМ ОЛИШ ҲУҚУҚИНИНГ АСОСИЙ ТАЪРИФЛАРИ..... 96

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

13. ФАЙЗИЕВ Хайриддин Сирожиддинович

ЮРИДИК ХИЗМАТ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИ

ТИЗИМИДА ТУТГАН ЎРНИ 103

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

УЛУГБЕКОВ Баходир Абдасович
Ўзбекистон Республикаси ИИВ Малака ошириш институти
бошлиғи ўринбосари

ШАЪН, ҚАДР-ҚИММАТ ВА ИШЧАНЛИК ОБРЎСИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ ВА ШАРТЛАРИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): УЛУГБЕКОВ Б.А. Шаън, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўсини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий табиати ва шартлари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 5 (2023) Б. 42-49.

 5 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2023-5-5>

АННОТАЦИЯ

Мақолада фуқаролик ҳуқуқида инсоннинг шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилишнинг юридик жиҳатларини таҳлил қилади. Хусусан, назария ва амалиётда шахсий номулкий ҳуқуқларнинг ҳимояси билан боғлиқ масалалар, шаън, қадр-қиммат, ишчанлик обрўсининг ҳуқуқий категория сифатида тартибга солинишида баҳсли ҳолатларнинг мавжудлигини кўрсатиб асослайди. Шаън қадр-қиммат ва ишчанлик обрўсини бадном қилувчи маълумотларни тарқатиш ҳамда сўз эркинлиги чегараларини аниқлаш, ишчанлик обрўси тушунчасининг юридик адабиётларда фақат тадбиркорлик фаолияти субъектларига нисбатан қўлланилиши шу билан бирга шаън, қадр-қимматни ҳимоясида зиённи қоплаш муаммоларига эътибор қаратади. Шунингдек, шахснинг яхши ном ва обрўга бўлган ҳуқуқи борасидаги нормалар таҳлил этилади ҳамда ушбу тушунчаларни ишчанлик обрўси билан кенг маънода қўллаш билан боғлиқ тавсиялар келтирилади. Мақолада шаън, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўсини ҳимоя қилишдаги учта шартнинг мавжуд бўлиши ҳақида таҳлил келтирилади ҳамда тегишли ҳулосалар асосида таклифлар берилади.

Калит сўзлар: фуқаролик ҳуқуқи, шаън, қадр-қиммат, ишчанлик обрўси, шахсий номулкий муносабатлар, номоддий неъматлар, ҳуқуқий ҳимоя, ҳуқуқий тартибга солиш, қонун, норма.

УЛУГБЕКОВ Баходир Абдасович
Заместитель начальника Института повышения квалификации
МВД Республики Узбекистан

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И УСЛОВИЯ ЗАЩИТЫ ЧЕСТИ, ДОСТОИНСТВА И ДЕЛОВОЙ РЕПУТАЦИИ

АННОТАЦИЯ

В статье автор анализирует правовые аспекты защиты чести и достоинства человека в гражданском праве. В частности, обосновываются вопросы, связанные с защитой личных неимущественных прав в теории и на практике, показывая наличие спорных

ситуаций в регулировании чести, достоинства, деловой репутации как правовой категории. Распространение сведений, порочащих достоинство и деловую репутацию и определяющих границы свободы слова, применение понятия деловой репутации в юридической литературе только к субъектам предпринимательской деятельности, в то же время обращает внимание на проблемы компенсации за ущерб при защите чести и достоинства. Также в статье анализируются нормы, касающиеся права человека на доброе имя и репутацию, и даются рекомендации, связанные с применением этих понятий в широком смысле деловой репутации. В статье дан анализ трёх условий защиты чести, достоинства и деловой репутации и на основании соответствующих выводов сделаны предложения.

Ключевые слова: гражданское право, честь, достоинство, деловая репутация, личные неимущественные отношения, нематериальные блага, правовая охрана, правовое регулирование, закон, норма.

ULUGBEKOV Baxodir

Deputy Head of the Institute for Advanced Studies of the MIA
of the Republic of Uzbekistan

LEGAL NATURE AND CONDITIONS FOR PROTECTING HONOR, DIGNITY AND REPUTATION

ANNOTATION

In the article, the author analyzes the legal aspects of protecting the honor and dignity of a person in civil law. In particular, issues related to the protection of personal non-property rights in theory and practice are substantiated, showing the presence of controversial situations in the regulation of honor, dignity, and business reputation as a legal category. The dissemination of information discrediting dignity and business reputation and defining the boundaries of freedom of speech, the application of the concept of business reputation in legal literature only to business entities, at the same time draws attention to the problems of compensation for damage when protecting honor and dignity. The article also analyzes the rules relating to the human right to a good name and reputation, and provides recommendations related to the application of these concepts in the broad sense of business reputation. The article provides an analysis of three conditions for the protection of honor, dignity and reputation and, based on the corresponding conclusions, proposals are made.

Keywords: civil rights, honor, dignity, business reputation, personal non-property relations, intangible benefits, legal protection, regulation, law, norm.

Жамиятда рақамлаштириш жараёнида ахборот хавфсизлиги, кибермаконда инсон ҳуқуқларини ҳимояси масаласи бугунги кундаги долзарб мавзулардан бирига айланиб бормоқда. Ижтимоий тармоқлар, турли месенжер ва сайтларнинг тобора кўпайиб кундалик ҳаётимизнинг барча жиҳатларига чуқурроқ кириб борар экан, унда инсон қадрини асраб аввайлаш ва шаъни, қадр-қимматини ҳимоя қилиш долзарб аҳамият касб этмоқда. Бу борада қонунчилик ҳужжатларини рақамлаштириш жараёнига уйғун тарзда такомиллаштириб бориш муҳим, айниқса шаън, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўсини фуқаролик-ҳуқуқий ҳимоя қилиш шартларини таҳлил қилиш ҳам аҳамиятлидир.

Ўзбекистон Республикаси жиноят қончилигида шаън, қадр-қимматга тажовуз қилганлик учун жиноий жавобгарлик тўхмат, ҳақорат қилишкаби ҳаракатлар учун ўрнатилган. Бугунги кунда Ички ишлар вазирлигининг таҳлилларига кўра, ахборот технологияларидан фойдаланган тарзда фуқароларнинг шахсий номулкий ҳуқуқларига қарши қаратилган жиноятлар учун жиноий жазо тайинланган. Хусусан, 2023 йилнинг 6 ойи давомида республика бўйича жами рўйхатга олинган жиноятлар сони 49 541 тани ташкил қилиб, шундан 6,1 фоизи ёки 3027 таси ахборот технологиялари соҳасида содир

этилган жиноятларни ташкил қилган. Ушбу жиноятларнинг 35 таси нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган тарзда, шу жумладан оммавий ахборот воситаларида, телекоммуникация тармоқларида ёки интернет жаҳон ахборот тармоғида жойлаштириш орқали тухмат қилиш, 82 таси эса, нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган тарзда, шу жумладан оммавий ахборот воситаларида, телекоммуникация тармоқларида ёки интернет жаҳон ахборот тармоғида жойлаштириш орқали ҳақорат қилиш ташкил этган [1]. Шу ўринда суд амалиётига оид очиқ маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, шаън, қадр-қиммат, ишчанлик обрўси билан боғлиқ ишлар ва маънавий зиённи қоплашга оид ишлар фуқаролик судида жиноят ишларига нисбатан камлигини кузатиш мумкин [2].

Шу нуқтаи назардан, шаън, қадр-қиммат, ишчанлик обрўсини фуқаролик ҳуқуқий ҳимоя қилиш ҳамда уларнинг шартларини фуқаролик ҳуқуқий нуқтаи назардан таҳлил қилиш, ҳамда бу борадаги муаммолар ечимига эътибор қаратиш муҳимдир.

Президент Ш.Мирзиёев таъкидлаб ўтганларидек, “Янгиланган Конституция мамлакатимизнинг узоқ муддатли тараққиёт стратегиялари, умуман юртимиз ва халқимизнинг эртанги фаровон ҳаёти учун мустаҳкам ҳуқуқий асос ҳамда ишончли кафолат яратиши лозим. ‘Инсон қадрлари учун’ ғоясини ҳамда ҳозирги ислохотларимизнинг бош тамойили бўлган ‘Инсон – жамият – давлат’ деган ёндашувни Конституцияимизнинг мазмунига чуқур сингдириб, амалий ҳаётимизда бош қадриятга айлантиришимиз зарур. Яъни инсоннинг қадр-қиммати, шаъни ва ғурури бундан буён барча соҳаларда биринчи ўринда туриши керак” [3].

Фуқаролар ва юридик шахсларнинг номоддий неъматларини, хусусан, шаъни, қадр-қиммати ва ишчанлик обрўсини суд орқали ҳимоя қилиш инсон ҳуқуқи ва эркинликларини таъминлаш, шунингдек, шахснинг обрўсига ва шаънини камситиш оқибатларини бартараф этишга қаратилган қонунчилик чоралари тизими тушунилади. Суд ҳимояси ҳуқуқи жисмоний ёки юридик шахснинг фуқаролик процессида бир қатор ваколатлар орқали амалга ошириладиган субъектив конституциявий ҳуқуқи ҳисобланади. Хусусан, Бош Қомусимизнинг 13-моддасида, Ўзбекистон Республикасида демократия умуминсоний принципларга асосланиши, уларга кўра инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, қадр-қиммати ва бошқа ажралмас ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланиши, уларнинг барчаси Конституция ва қонунлар билан ҳимоя қилиниши мустаҳкамлаган. Бу ўз навбатида мазкур тоифадаги номоддий неъматларнинг ҳимоя объекти эканлигини намоён қилади. Ҳар бир фуқаро ўз ҳуқуқи ва эркинликларини қонун билан тақиқланмаган ҳар қандай воситалар билан ҳимоя қилиш ҳуқуқига эга ва суд орқали ҳимояланиш Ўзбекистон Республикаси Конституцияси билан кафолатланади.

Шаън, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўсини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий табиати ушбу номоддий неъматларнинг мазмуни ва уларни ҳимоя қилишнинг ўзига хос хусусиятлари билан белгиланади. Маълумки, номоддий неъматлар сифатида шаън, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўси фуқаролик ҳуқуқида алоҳида институтни ташкил этади. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 2-моддаси 1-бандига мувофиқ шахсий номулкий муносабатлар фуқаролик ҳуқуқини тартибга солиш предметига киради. Шахсий номулкий ҳуқуқлар деганда, “фақат фуқарога тегишли бўлган, унинг шахсияти билан чамбарчас боғлиқ бўлган, лекин ҳеч қандай иқтисодий мазмунга эга бўлмаган манфаатлар” тушунилади [4, Б.42-44].

Ўз навбатида, номоддий неъматлар шахсий ва номулкий ҳуқуқларнинг объекти сифатида намоён бўлади. М.Н.Малеина фикрига кўра, моддий неъматлар “индивидуал ва ижтимоий маънавий қийматга эга, аниқ кўрсаткичларга эга бўлмаган, шахснинг ҳаёти давомида шахсдан ажралмас субъектив шахсий номулкий ҳуқуқ объекти” дир [5, Б.40-47].

Фуқаролик ҳуқуқи назарияси [6] да номоддий неъматлар ва улар билан боғлиқ шахсий номулкий ҳуқуқлар ҳақида икки хил фикр мавжуд. Айрим олимларнинг фикрича, шахсий номулкий ҳуқуқлар фуқаролик ҳуқуқи билан тартибга солинмайди, улар фақат ҳимоя қилинади. Ушбу фикр тарафдорлари О.С.Иоффе [7], В.С.Толстойлар

[8] ҳисобланади. Бошқа цивилистлар эса ҳуқуқларни тартибга солиш ва ҳимоя қилиш масалаларини алоҳида кўриб чиқишнинг нотўғри эканлигини, хусусан, ҳимоя қилиш воситасининг қонунчиликда акс эттирилганлигининг ўзи шахсий номулкий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш фуқаролик ҳуқуқи томонидан тартибга солинаётганлигини билдиради деб таъкидлайдилар. Мисол учун, К.Б.Ярошенко тартибга солишни “шахснинг ҳуққ атворида таъсир қилиш” деб ҳисоблайди ва ҳуқуқларни ҳимоя қилиш одатда хатти-ҳаракатларни амалга оширишга мажбурлашда ифодаланганлиги сабабли, бу тартибга солиш имкониятларидан бири эканлигини тан олиш кераклигини айтиб ўтади. Т.В. Черкасова [9] бу фикрга қўшилмайди, унинг таъкидлашича, “тартибга солиш” тоифасига энг анъанавий ёндашув унинг ҳуқуқий муносабатлар иштирокчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларини таърифи сифатида тушуниши керак деб фикр билдиради.

Академик Ҳ. Раҳманкулов [10, Б.281] номоддий неъматлар инсоннинг ижтимоий муҳитда мавжудлиги билан боғлиқ ва унга қонунга мувофиқ тегишли бўлиб ҳисобланади, деб таъкидлайди. Бу шаън ва қадр-қиммат, шахсий ва оила сири кабилардир. Инсон бошқаларда ўзига тегишли бўлган сифатлари билан, ижтимоий бурчини адо этиш даражаси билан қизиқиш уйғотади. Инсонда бошқа одамларга нисбатан ҳурмат, хайрихоҳлик, олийжаноблик, меҳр-шафқат туйғулари ва бошқа ижобий хусусиятлар қанчалик ривожланган бўлса, жамият учун у шунчалик кўпроқ қимматга эга бўлади ва шаън, қадр-қиммат, ишчанлик обрўси каби ахлоқий мезон ёрдамида шунчалик юқори баҳо олади. Инсон қардр-қимматининг шаклланишида унинг ўз атрофидаги борлиққа муносабати, ўз теварагидаги жамоа билан ўзаро муносабати муҳим ҳисобланади. Жамият ҳар бир алоҳида шахсга баҳо беришида инсон қадр-қиммати мезон бўлиб ҳисобланади. Шаън деганда, инсонга бериладиган муайян ижобий ижтимоий баҳо ёки унинг қадр-қиммати бошқа кишилар онгидаги инъикоси англанилади. Фуқаронинг шаъни ва қадр-қиммати билан бир қаторга унинг ишчанлик обрўси қўйилган. Бу нарса фақат фуқаролар учунгина хос бўлмай, балки юридик шахсларга ҳам тегишлидир. Бозор ва рақобат шароитида обрў-эътибор тадбиркорлик дунёсида юқори баҳоланади. Ишчанлик обрўси фуқаронинг ёки юридик шахснинг касбий, ишлаб чиқариш, воситачилик, савдо ва бошқа фаолиятлари жараёнида шаклланади.

Фуқаролик ҳуқуқи шаън, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўси каби шахсий номулкий муносабатларни уларга бузулиши, путур етказилгунига қадар мазкур ҳуқуқларни бузишдан тийилиш каби умумий мажбурият орқали ҳимоя қилади. Уларнинг бузулиш пайтидан бошлаб фуқаролик ҳуқуқи нормалари юзага келган муносабатларни тартибга солиши мумкин бўлади. Шаън, қадр-қиммат, ишчанлик обрўси каби ҳуқуқлар шахсий инсон ҳуқуқлари бўлиб улар бузулишидан қатъий назар доимий амал қилувчи ҳуқуқлар ҳисобланади, чунки уларга бўлган ҳуқуқ бузиш пайтида вужудга келмайди балки, мазкур ҳуқуқни ҳимоя қилиш вужудга келади. Мазкур ҳуқуқларга эгалик қилиш ҳуқуқи шаън, қадр-қиммат, ишчанлик обрўсининг учинчи шахслардан мустақил равишда эга бўлиш имкониятининг мавжудлиги ва исталган юридик ва жисмоний шахсдан ушбу неъматларни бузилмаслигини талаб қилишда ифодаланади. Соддароқ қилиб айтганда, шаън, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўсига эга бўлган субъект ўзини қандай баҳолаши ва ўзгарлар уни қандай баҳолашидан қатъий назар улар давлат ва жамият томонидан ҳимоя қилинадиган қадриятлар ҳисобланади [11].

Б.М. Ҳамракулов таъкидлашича, субъектив фуқаролик ҳуқуқлари ва қонун муҳофазасидаги манфаатларни ҳимоя қилиш қонунчиликда белгиланган тартибда, яъни ҳимоянинг тегишли шакли, воситаси ва усулларида фойдаланган ҳолда амалга оширилади. Ҳимоя шакли деганда субъектив ҳуқуқлар ва қонун муҳофазасидаги манфаатларни ҳимоя қилиш бўйича келишилган ташкилий-ҳуқуқий чоралар мажмуаси тушунилади [12, Б.60].

Шаън, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўсини ҳимоя қилишнинг моҳияти қуйидаги ҳуқуқий асосларда ўз аксини топади. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 11-моддасида фуқаролик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш усуллари келтириб ўтилади, шахснинг ўз ҳуқуқини ўзи ҳимоя қилиш усули бўлиб ҳисобланади. Шунингдек,

Фуқаролик кодекснинг 100-моддасига кўра, ўзининг шаъни, қадр-қиммати ёки ишчанлик обрўсига путур етказувчи маълумотлар тарқатилган фуқаро бундай маълумотлар рад этилиши билан бир қаторда уларни тарқатиш оқибатида етказилган зарарлар ва маънавий зиённинг ўрнини қоплашни талаб қилишга ҳақлидир. Айтиб ўтиш лозимки, шахснинг номулкий ҳуқуқлари бузилганда ва шахснинг номоддий неъматларига тажовуз қилинганда маънавий зарарни қоплаш асосий ҳимоя усулларида бири ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1992 йил 19 декабрдаги “Суд амалиётида фуқаро ва ташкилотларнинг шаъни, қадр-қиммати ва ишчанлик обрўсини ҳимоя қилиш ҳақидаги қонунларни қўллаш тўғрисида”ги 5-сонли Қарорининг [13] 13-бандида агар шаъни, қад-қиммати ва ишчанлик обрўсини ҳимоя қилиш ҳақидаги даъво билан бир вақтда даъвогар томонидан шу бадном қилувчи маълумотлар тарқатилганлиги оқибатида етказилган моддий зарарни ёки маънавий зиённи ундириш тўғрисида ҳам талаб қўйилган бўлса, суд бу талабни Фуқаролик кодексининг 985-моддасига мувофиқ ҳал этилиши ҳақида тушунтириш бериб ўтилади.

Фуқаролик кодексининг 1021-моддаси 2-қисмига биноан агар зарар қадр-қиммат ва ишчанлик обрў-этиборини ҳақоратловчи маълумотларни тарқатиш туфайли етказилган бўлса, маънавий зарар уни етказувчининг айбидан қатъи назар, қопланишини назарда тутиш лозим. Маънавий зарарнинг миқдорини белгилашда суд фуқаронинг шаъни, қадр-қимматини оёқ ости қилган обрўсини тўккан мақоланинг мазмуни ва моҳиятини ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни эълон қилган оммавий ахборот воситаси ёки муаян шахснинг айб даражасини шу мақола билан боғлиқ бўлган бошқа эйтиборга молик ҳолатларини ҳисобга олади.

Фуқаролик Кодексининг 1022-моддасига мувофиқ маънавий зарарни қоплаш миқдорини аниқлашда судлар жабрланувчига етказилган маънавий зарарнинг оғирлигига субъектив баҳоси, шунингдек, даъвогарнинг жисмоний ва маънавий азобларининг даражасини тасдиқловчи объектив маълумотлар хусусияти ва ҳақоратловчи ёлғон маълумотлари тарқатилган доирани ҳамда бошқа аҳамиятга молик ҳолатларини эйтиборга олишлари керак.

Даъво қаноатлантирилган тақдирда, суд ҳал қилув қарорининг хулоса қисмида ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларга раддия бериш усулини кўрсатиш шарт. Раддия айнан шу ҳақиқатга зид маълумотни босиб чиқарган рўзномада ёки бошқа оммавий даврий нашрда эълон қилиниши лозим. Суд ҳал қилув қарорда бериладиган раддия матнини баён қилади ва у эълон қилинадиган муддатни кўрсатади.

Ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотлар ташкилот томонидан берилган ҳужжатда ифодаланган бўлса, суд ҳал қилув қарорида бундай ҳужжатда ифодаланган бўлса, суд ҳал қилув қарорида бундай ҳужжатни алмаштириш мажбуриятини ўша ташкилотга юклаши лозим.

Суд ҳар бир ишнинг аниқ ҳолатларидан келиб чиқиб жавобгарга кўпчилик олдида кечирим сўраш, тарқатилган маълумотларнинг нотўғри эканлигини йиғилишда эълон қилиш, даъвогарни бадном қилувчи маълумот хабар қилинган ташкилотга раддия ёзиб юбориш мажбуриятини юклатиши мумкин [13].

Ушбу ҳуқуқбузарлик мажбуриятининг субъекти ҳар доим фуқародир. Умумий ҳуқуқбузарлик қоидаларга мувофиқ, маънавий зарар етказганлик учун жавобгарлик қуйидагиларни ўз ичига олади: маънавий зарар, айбдорлик, ноқонуний ҳаракатлар, сабаблар. Бироқ, баъзи ҳолларда қонунда айбдорнинг айбидан қатъи назар, маънавий зарарни қоплаш имконияти кўзда тутилиши мумкин. Бундай ҳолатларга қуйидагилар киради [14]:

- 1) хавфнинг кучайиши манбаи туфайли ҳаёт ва соғлиққа зарар етказиш;
- 2) ноқонуний жиноий жавобгарликка тортиш ёки ушлаб туриш тўғрисида ёзма мажбурият тарзида эҳтиёт чорасини ноқонуний қўллаш, шунингдек қамоққа олиш ва ахлоқ тузатиш ишлари тарзидаги маъмурий жазони қонунга хилоф равишда қўллаш натижасида зарар етказилганда;
- 3) шаъни, қадр-қиммати ва ишчанлик обрўсига путур етказувчи маълумотларни

тарқатиш орқали зарар етказиш.

Шаън, кадр-қиммат ва ишчанлик обрўсини фуқаролик ҳуқуқий ҳимоя қилишда бугунги кунда сақланиб келаётган муаммо ушбу тушунчаларнинг аниқ юридик нормада ифодаланган таърифининг йўқлиги ҳисобланади, бу эса ҳуқуқни қўллаш жараёнида ҳамда ушбу ҳуқуқларни ҳимоя қилишда ўзига хос қийинчиликларни юзага келтирмоқда. Қолаверса, юридик адабиётларни ўрганиш асосида, хусусан ҳозирги вақтда ишчанлик обрўси билан боғлиқ масалада унинг тадбиркорлик фаолияти субъектларининг ҳуқуқларини ҳимояси билан чегараланиб қолаётганлиги, жисмоний шахслар ҳамда касб билан боғлиқ ишчанлик обрўси ёки “фуқаролик яхши номи” тушунчаси ва унинг мазмунини илмий тадқиқ қилиш босқичи ҳали яқунланмаганлигини таъкидлаб ўтиш лозим. Бу амалда профессионал ишчанлик обрўсини ҳимоя қилишда, соҳа вакилларининг шаъни ва кадр қимматини ҳимоясида фуқаролик ҳуқуқий ҳимоянинг тўла қоли амалга оширилишга тўсқинлик қилиши мумкин.

Шу билан бирга, амалдаги қонунчиликда шахснинг шаъни ва кадр-қимматини ҳуқуқий ҳимоя қилиш соҳасидаги терминологик бирликнинг йўқлиги ушбу ҳуқуқни амалда амалга оширишни жиддий равишда мураккаблаштиради [15]. Шаън ва кадр-қиммат жуда кенг ва бой тушунчалар бўлиб, мазмунан чуқур диалектик характерга эга. Улар фалсафа, психология, ахлоқ ва ҳуқуқда алоҳида хусусиятли категориялар сифатида талқин қилинади. Ҳуқуқда эса қонун билан ҳимояланган ижтимоий манфаатлар сифатида қаралади [16].

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 99-моддасига кўра, шахснинг ҳаёти ва соғлиғи, шаъни ва кадр-қиммати, шахсий дахлсизлиги, ишчанлик обрўси, шахсий ҳаётининг дахлсизлиги, хусусий ва оилавий сири, номна бўлган ҳуқуқи, тасвирга бўлган ҳуқуқи, муаллифлик ҳуқуқи, бошқа шахсий номулкий ҳуқуқлар ҳамда туғилганидан бошлаб ёки қонунга мувофиқ фуқарога тегишли бўлган бошқа номоддий неъматлар тортиб олинмайди ва ўзга усул билан бошқа шахсга берилмайди. Вафот этган кишига тегишли бўлган шахсий номулкий ҳуқуқлар ва бошқа номоддий неъматлар қонунда назарда тутилган ҳолларда ва тартибда бошқа шахслар, шу жумладан ҳуқуқ эгасининг ворислари томонидан амалга оширилиши ва ҳимоя этилиши мумкин.

Шаън, кадр-қиммат ва ишчанлик обрўсини ҳимоя қилиш Фуқаролик кодексининг 100-моддасига асосан, шунингдек ҳуқуқни қўллаш амалиётида ва назарияда шаън, кадр-қиммат ва ишчанлик обрўсига тажовуз қилганлик учун фуқаролик ҳуқуқий жавобгарлик бир вақтнинг ўзида учта шарт бажарилганда юзага келади: *биринчидан*, бундай маълумотларни тарқатиш фактининг мавжудлиги; *иккинчидан*, ушбу маълумотларининг обрўсизлантирувчи хусусиятга эгаллиги; *учинчидан*, уларнинг ҳақиқатга тўғри келмаслиги. Шаън, кадр-қиммат ёки ишчанлик обрўсини ҳимоя қилиш учун ҳимоя ҳуқуқий муносабатларнинг пайдо бўлиши учун асос бўлиб, мана шу шартларнинг йиғиндиси бўлишлиги талаб қилинади. Шунинг ҳам ҳисобга олиш керакки, қўшимча шарт манфаатдор шахснинг судга даъво аризаси бериш иродаси сифатида кўриб чиқилиши мумкин.

И.И.Насриевнинг фикрига кўра, маънавий зарар етказилишида ғайриқонуний ҳаракатлар (ҳаракатсизлик)нинг объекти фуқарога туғилган вақтидан буён қонунга мувофиқ тегишли бўлган номоддий манфаатлари, (ҳаёти, соғлиги, шахснинг кадр-қиммати, ишчанлик обрў-эътибори, шахсий ҳаётининг дахлсизлиги, шахсий ва оилавий сири), шахсий номулкий ҳуқуқлари (ўз номидан фойдаланиш ҳуқуқи, муаллифлик ҳуқуқи ва бошқа номулкий ҳуқуқларнинг интеллектуал фаолият натижаларини қонунларга кўра ҳуқуқий муҳофаза қилиш) ва мулк ҳуқуқлари (уй-жой дахлсизлиги, мулк .у.и ва бош. алар) бўлиши мумкин [17].

Фуқаронинг шаъни, кадр-қиммати ва ишчанлик обрўсига путур етказувчи ёлғон маълумотлар, ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларнинг тарқалиши натижасида етказилган зарарни бартараф этиш ушбу ҳуқуқий муносабатларнинг функцияси сифатида қаралиши керак. Фуқаролик ҳуқуқий муносабатларини вужудга келтирган исталган юридик фактнинг пайдо бўлишининг дастлабки шarti айнан кўриб чиқилаётган

номодийларини обрўсизлантирадиган маълумотларни тарқатиш ҳисобланади.

Шуни таъкидлаш керакки, ушбу соҳада, яъни оммавий ахборот воситаларида инсоннинг шаъни ва қадр-қимматига бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, Ўзбекистон қонунчилиги барча зарурий шартларни, шу жумладан ушбу ҳуқуқни амалга ошириш механизмини ҳам назарда тутган. Бир киши учун ҳақоратомуз ҳисобланган маълумот иккинчи шахс учун айна шу тарзда қабул қилинмаслиги ҳам мумкинлигини эътибордан четда қолдирмаслик зарур. Қонунчиликда инсон шаъни ва қадр-қимматини камситувчи, ҳақоратомуз бўладиган барча сўзлар ва ибораларни алоҳида рўйхат билан ифодалаб бўлмайди, шунинг учун бу борадаги низонинг натижаси томонларнинг, биринчи навбатда, жавобгарнинг маълум бир сўз ёки иборанинг умуман ҳақоратли эмаслигини, лекин адабий ёки илтифотга осонгина ўтишини исботлаш усули ёки судьянинг ички ишончига боғлиқ бўлади. Умуман олганда, агар судья шаън ва қадр-қимматни камситувчи маълумотларни ҳисобласа, низо даъвогар фойдасига ҳал қилинади. Маънавий зарарни қоплаш масаласи, маълум бир турдаги маълумотларни тарқатиш натижасида келиб чиқадиган маънавий азоб-уқубатларнинг пайдо бўлишини исботлаш жуда муаммоли эканлиги сабабли суд амалиётида муайян қийинчиликларга эга [18].

Хулоса сифатида таъкидлаш лозимки, шаън, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўси каби номоддий неъматларнинг тушунчаси ва мазмунини ўрганиш жараёнида ижтимоий муносабатлар соҳасида улар ижтимоий ва ахлоқий манфаатлар сифатида ҳаракат қилиши аниқланди. Фуқаролик ҳуқуқининг шаън, қадр-қиммат ва ишчанлик обрўсини ҳимоя қилишнинг моҳияти жабрланувчига рад этишни талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлган ҳимоя ҳуқуқий муносабатларининг пайдо бўлиши ва кейинчалик амалга оширилиши билан боғлиқ мажбурияти юкланади. Юқоридаги таҳлиллар асосида қуйидаги таклифларни келтириб ўтамыз:

биринчидан, фуқаролик қонунчилигида шаън ва қадр-қиммат тушунчаларини аниқлаштириш ҳамда амалиётда ҳар бир ҳолат бўйича жабрланувчи ва жавобгарнинг субъектив баҳолаш оқибатида турли талқин қилиниши олдини олиш, судда маънавий зарар масалаларини ҳал этишда объективликка эришиш ҳамда фуқароларнинг бузилган шахсий номулкӣ ҳуқуқларини тиклашга хизмат қилади;

иккинчидан, ишчанлик обрўси билан боғлиқ ҳолатларда нафақат тадбиркорлик фаолияти субъектларининг балки фуқароларнинг касбий обрўлари ҳамда яхши номга бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилишни қамраб олиш мақсадида фуқаролик қонунчилиги нормаларини тўлдириш муҳим. Бу ўз навбатида касбий обрў эътибор ва шаънини ҳимоя қилишда ҳусусан, ўқитувчи, адвокат, шифокор, ички ишлар ходимлари ёки бошқа соҳа вакиллари ҳамда оддий фуқаронинг ҳам қадр-қимматини ҳимоя қилишга хизмат қилади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Республикаси Ички Ишлар вазирлигининг 2023 йил 17 июльдаги 01-09/1549 сонли хатга 10.3/1-780-/23-827 сонли жавоб хати асосида.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Суди расмий сайти // URL:<https://public.sud.uz/report/CIVIL>.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий сайти // URL:<https://president.uz/uz/lists/view/5272>.
4. Лунева Е.Н., Вотинцева А.В. Порядок наследования личных неимущественных прав по законодательству Российской Федерации // «Modern Science», 2019. № 11/3. С.42-44 // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/grazhdansko-pravovaya-zaschita-lichnyh-neimuschestvennyh-prav-i-nematerialnyh-blag-subektov-grazhdanskogo-prava>;
5. Малеина М.Н. Понятие и виды нематериальных благ как объектов личных неимущественных прав// Государство и право. 2014. №7. С.40-47.// URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_21961225_12562234.pdf;
6. Гусалова А.Р. Гражданско-правовая заўита деловой репутации. Владикавказ, 2012. Автореф. канд.юр.наук. 22-с. // URL: <https://www.dissercat.com/content/grazhdansko->

pravovaya-zashchita-delovoi-reputatsii;

7. Иоффе О.С. Советское гражданское право. Т. 1. С. 73 // URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie5290.html>;

8. Толстой Ю.К. Проблема обеспечения субъективных гражданских прав // Вестник ЛГУ. 1952. № 3. С. 122. // URL: <https://lengu.ru/mag/vestnik-leningradskogo-gosudarstvennogo-universiteta-imeni-a-s-pushkina>;

9. Черкасова Т.В. Гражданско правовая защита чести, достоинства и деловой репутации как форма социально-правовой защищенности граждан. Автореф.канд. юр.наук. Москва. 2001. 28.с // URL:<http://www.dslib.net/civil-pravo/grazhdansko-pravovaja-zawita-chesti-dostoinstva-i-delovoj-reputacii-kak-forma.html>;

10.Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ. 1-жилд (биринчи қисм) Адлия вазирлиги. – Т.: «Vektor-Press», 2010.– 281- б. // URL: <https://www.osce.org/uz/uzbekistan/74875>;

11.Леонидов М.А. Гражданско-правовая охрана чести, достоинства, деловой репутации и доброго имени. Автореф.канд.юрид наук. Москва. 2007. 27 с.// URL: <https://www.dissercat.com/content/grazhdansko-pravovaya-okhrana-chesti-dostoinstva-delovoi-reputatsii-i-dobrogo-imeni>;

12.Хамракулов Б.М. Маънавий зиённи қоплаш асосларини такомиллаштириш. Юр.ф.доктори (Doctor of Science) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. Т.2020 й. 60-б.

13.Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1992 йилда 19 декабрдаги “Суд амалиётида фуқаро ва ташкилотларнинг шаъни, кадр-қиммати ва ишчанлик обрўсини ҳимоя қилиш ҳақидаги қонунларни қўллаш тўғрисида” ги 5-сонли қарори // URL: <https://lex.uz/docs/1438529#1439809>;

14.Гонгало Б.М. Гражданское право: Учебник. Т.2 М.Статут 2017. // URL: <http://www.consultant.ru/>;

15.Хавжокова З. Б. Защита чести, достоинства и деловой репутации: теория и практика гражданско-правового регулирования: Дис ... канд. юрид. наук. Москва, 2009.- 205 с.// URL: <https://www.dissercat.com/content/zashchita-chesti-dostoinstva-i-delovoi-reputatsii-teoriya-i-praktika-grazhdansko-pravovogo-r>;

16.Рыбенцов А.А. Особенности защиты чести, достоинства и деловой репутации граждан // Современная наука. 2014. С.24-28. URL:// <https://core.ac.uk/download/pdf/333603784.pdf>;

17.Насриев И.И. Маънавий зарар, уни қоплашнинг айрим муаммолари // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. Журнал правовых исследований. Journal of Law Research. 2017. - №3. – С. 69–70. // URL:www.tadqiqot.uz;

18.Мелковская Я.Н. Правовые аспекты защиты чести, достоинства и деловой репутации // Цивилист. № 2. 2014. С. 55 // URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197437276.pdf>.